

LBRISWe know
books

Ostașilor noștri — de la soldat până la general — care au luptat de la Prut până la Volga, celor care nu s-au mai întors niciodată, neavând nici măcar odihna unui mormânt creștinesc, celor care au supraviețuit trecând prin lagărele sovietice și închisorile comuniste, prin mizerie, nemerită uitare, tuturor celor știuți și neștiuți care au avut curajul să înfrunte un imperiu astăzi dispărut ce se credea îndreptățit să ocupe și să oprime, dar nu înțelegea că putea fi pedepsit pentru fărâdelegile săvârșite, le închinăm această carte care rostește pentru prima oară adevărul despre participarea românilor la sângeroasa bătălie a Stalingradului.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României**Pandea Adrian****ROMÂNII LA STALINGRAD/** Pandea Adrian, Pavelescu
Ion, Ardeleanu Eftimie – București: Paul Editions, 2025

- 1 Adrian Pandea
- 2 Ion Pavelescu
- 3 Eftimie Ardeleanu

ISBN: 978-630-6588-75-6

Paul Editions

Șos. Ștefan cel Mare nr. 15, Sector 2, București

www.pauleditions.roe-mail: pauleditions@gmail.com, office@pauleditions.ro,
vanzari@pauleditions.ro, nicoleta.petcu@pauleditions.ro,
mihaela.enache@pauleditions.ro; 0730.660.427;
0731.884.583Adrian
PANDEAIon
PAVELESCUEftimie
ARDELEANU**ROMÂNII
LA
STALINGRAD**Viziunea românească asupra tragediei
din Cotul Donului și Stepa Calmuță*Paul Editions*

19. Colonel NICULAE S. ȘTEFĂNESCU — comandantul R. 7 Artilerie (22 noiembrie 1942).

20. Colonel IOAN V. ILIESCU — comandantul R. 28 Artilerie (22 noiembrie 1942).

21. Colonel MIHAIL T. MALTOPOL — comandantul R. 1 Artilerie Anticar (2 februarie 1943).

22. Colonel IOAN S. SCURTU — comandantul R. 11 Artilerie (23 noiembrie 1942).

CUPRINS

Armata română între Hakenkreuz și Krasnaia Zvezda.....	5
Nota asupra ediției.....	70
Lista abrevierilor.....	71
Lista documentelor.....	73
Cronologie.....	79
I. Prolog.....	87
II. Strădaniile românești și obstinația germană (septembrie-noiembrie 1912).....	96
III. În preziua bătăliei.....	162
IV. Tragedia românească în Cotul Donului și în Stepa Calmucă (noiembrie-decembrie 1912).....	193
V. Cine și pentru ce a sacrificat armata română?.....	369
Anexe:	
— Efectivele angajate și pierderile suferite de armata română în Cotul Donului, Stepa Calmucă și la Stalingrad.....	404
— Generalii și ofițerii români dispăruți sau căzuți în captivitate la Stalingrad.....	408

Adrian Pandea (n. 1954), director al Editurii Militare (2003-2022), fondator al revistei „Document“ a salonului de carte și colocviilor „Polemos“ și director al publicației „Lumea militară“. A mai publicat: *Comandanți militari. Dicționar* (1983), *Proba focului* (1991), *Români în Crimeea. 1941-1944* (1995). Din edițiile îngrijite: Constantin Pantazi, *Cu mareșalul până la moarte* (1997), Vasile Scârnci, *Viața și moartea în linia întâi* (2012), Gheorghe Răscănescu, *Erou la Cotul Donului (1941-1944)* (2017).

Ion Pavelescu (1931-2004), ziarist, comentator-publicist la „România liberă“ (1951-1991), „Dimineața“, „Națiu-nea“, scenarist (Speranța - 1979, Labirintul - 1980). Din lucrările publicate: *Mărturii* (1980), *Lumea ca o corabie* (1986), *Proba focului* (1991), *Enigma Moruzov. Cel mai mare spion din istoria României* (1993), *Istoria Basarabiei. De la începuturi până în 1994* (1994), *Evantai chinezesc* (1998), *Basarabia egal România* (2001).

Eftimie Cezar Ardeleanu (1948-2006), arhivist la Arhivele Militare Române (1978-2001), colonel (2001). Fondator și redactor-șef al revistei „Document“ (1998-2004). Din cărțile publicate: *Proba focului* (1991), *Istoria Statului Major General român. Documente (1859-1947)* (1994); *Români în Crimeea, 1941-1944* (1995), *Șefii Marelui Stat Major. Destine la răscruce (1941-1945)* (1995), *Marele Cartier General român în Primul Război Mondial* (1996), *Mareșalul Antonescu în fața istoriei* (2002).

ARMATA ROMÂNĂ ÎNTRE HAKENKREUZ ȘI KRASNAIA ZVEZDA¹

Pentru români Stalingradul se asociază cu o dublă tragedie, pentru a folosi o sintagmă consacrată. Prima tragedie s-a consumat pe câmpurile de luptă din Cotul Donului, Stepa Calmucă și de la Stalingrad și a avut drept rezultat peste 100.000 de morți și prizonieri. Cea de-a doua – mult mai profundă și mai persistentă a avut loc însă în conștiința poporului român care, timp de aproape 50 de ani, a fost lipsit de posibilitatea de a-și plânge morții, și, ceea ce este și mai grav, de a cunoaște adevărul. A curs multă cerneală despre bătălia de la Stalingrad, dar adevărul despre participarea noastră la această confruntare gigantică nu a ajuns încă la îndemâna publicului român. Desigur, se poate obiecta că majoritatea lucrărilor de anvergură dedicate celei de-a doua conflagrații mondiale nu ia în seamă o asemenea problematică, iar cele care au abordat-o nu au fost traduse. Dureros este însă faptul că atâta amar de timp în România nu s-a scris nimic serios despre tragedia noastră. În general, motivele sunt cunoscute de toată lumea și nu vrem să adăugăm, aici, încă o pagină de critică la adresa defunctului regim. Dorim doar să atragem atenția asupra gravelor distorsiuni pe care le-a determinat în conștiința comună o propagandă agresivă și o istoriografie aservită unei ideologii străine de sufletul poporului român: începând din 1945 ni s-a inoculat cu metodă sentimentul culpabilității pentru participarea la războiul împotriva U.R.S.S. În acest context, când perioada amintită era evocată doar pentru a fi aspru „criticată“ sau pentru a se descoperi sau inventa roadele propagandei comuniste, rolul românilor la Stalingrad a fost conturat drept „răspłata“ cuvenită pentru insolența de a „ataca“ un vecin de asemenea rang. Mai mult, ne-a fost sădită credința că dezastrul de la Don era de așteptat la o armată contaminată de ideile comuniste – care, într-o astfel de viziune, se confundau cu cele antifasciste –, care nu aștepta decât un semn pentru a se alătura glorioasei Armate Roșii. Vom vedea, ceva mai departe, că în fond o asemenea argumentație a fost pentru prima

¹ Hakenkreuz = zvastica (lb. germană); Krasnaia zvezda = Steaua Roșie (lb. rusă).

oară susținută de Adolf Hitler! Vorba românului: unde dai și unde crapă!

Departe de noi gândul de a contesta existența reală a sentimentelor antifasciste în rândurile poporului român și ale armatei în acel sfârșit de an 1942, dar trebuie înțeles o dată pentru totdeauna că înfrângerea de acolo nu s-a datorat nici propagandei comuniste, nici celei antifasciste. Această optică „internaționalistă” asupra unor opțiuni politice și militare trebuie abandonată și pentru simplul motiv că atunci când, în toamna lui 1944, armata română lupta pentru eliberarea Transilvaniei nu era în nici un caz animată de dorința de a instaura comunismul în estul și centrul Europei. Cu alte cuvinte, cine nu înțelege că în 1941–1945, ca și în 1916–1919, participarea noastră la conflagrațiile mondiale a avut drept cauză fundamentală împlinirea și, respectiv, salvagardarea idealurilor naționale, nu va pricepe, după părerea noastră, nimic din ce s-a întâmplat atunci.

Zeci de mii de morți au rămas fără cruci sau morminte la vest de Don și Volga și prin uitarea noastră i-am condamnat încă o dată. Această primă tentativă de a reconstitui drama românească de la Stalingrad este dedicată tuturor celor care au pierit acolo, pe câmpul de luptă, sau în Donbass, Siberia și cine mai știe unde în Rusia, tuturor românilor care știu că trebuie să aprindă o lumânare atunci când aud de Cotul Donului și Stepa Calmucă.

Așa cum am arătat, Stalingradul se numără printre bătăliile care au beneficiat de atenția istoricilor celei de-a doua conflagrații mondiale – câteva din lucrări, îndeosebi cele sovietice, au fost traduse și în românește –, ceea ce ne scutește de o incursiune foarte amănunțită în desfășurarea confruntării. Unele aspecte esențiale trebuie totuși relevate pentru a facilita înțelegerea exactă a informațiilor cuprinse în această lucrare alcătuită din documente de epocă.

În aceeași ordine de idei, vom încerca să cuprindem în acest studiu introductiv câteva din problemele esențiale legate de participarea românească la bătălie, de acțiunile principalilor beligeranți – germanii și rușii –, toate în strânsă legătură cu interpretarea lor acreditată în istoriografia celui de-Al Doilea Război Mondial.

Vrem să demonstrăm astfel că, în realitate, cartea despre Stalingrad a fost „scrisă” în anii 1942–1945 de către ofițerii români, comandanți sau stat-majoriști, și ea a așteptat numai să fie descoperită.

Scurtă privire asupra bătăliei

Marea confruntare de pe Volga și Don desfășurată la sfârșitul anului 1942 și începutul anului 1943 constituie unul din evenimentele cruciale ale celui de-Al Doilea Război Mondial. Importanța sa este dată nu numai de efectivele angajate în bătălie, de faptul că a dus la distrugerea unei întregi armate germane, ci mai ales de implicațiile sale în desfășurarea generală a ostilităților de pe frontul de est. Despre Stalingrad s-a scris enorm, adesea comentatorii încercând să impună „post festum” etichetări dictate de interese periferice în raport cu adevărul istoric; s-au purtat dispute în legătură cu situarea acestei bătălii în raport cu desfășurarea de ansamblu a războiului – de aici clasificarea de „cotitură” sau „început al cotiturii”, „lanțul” causal stabilit între Moscova (1941), Stalingrad (1942) și Kursk (1943) în pierderea inițiativei strategice de către Wehrmacht – sau în raport cu bătălii de pe alte teatre de operații – vezi falsa problemă a stabilirii unei ordini de importanță, în funcție de punctul de vedere servit, între El Alamein, Midway și Stalingrad. Ne exprimăm convingerea că discuții de acest gen sunt departe de a fi epuizate și că, probabil, deferencarea unor noi arhive, în special sovietice, dar nu numai, va fi de natură să arunce noi lumini și, inevitabil, să nască noi întrebări și reevaluări. Dincolo de toate aceste interpretări, care fac deliciul istoriografiei militare, există o factologie care cu greu mai poate fi contestată sau completată cu noutăți de excepție. Și o imensă dramă umană nicicând posibil de măsurat în vreun fel, ca totdeauna când este vorba despre un groaznic măcel, cum a fost cel de-Al Doilea Război Mondial.

Sfârșitul anului 1941 adusese Wehrmachtul într-un prim impas în campania până atunci victorioasă de-a lungul și de-a latul Europei. Contraofensiva sovietică de la Moscova nu mai putea fi subsumată unui procent general admis al incidentelor inerente unei campanii militare. După pierderile umane suferite și retragerea forțată din fața porților capitalei Rusiei, Hitler a trebuit să admită că nu reușise să-și distrugă adversarul într-o campanie-fulger, ceea ce, coroborat cu intrarea în război a S.U.A., năștea pericolul angajării Germaniei într-un război de durată, în care potențialul economic al părților beligerante avea să fie decisiv.

În această perspectivă, alegând obiectivele campaniei din 1942, Hitler a judecat corect, până la un punct, situația. Pentru a face față unei confruntări de durată, Germania avea absolută nevoie

de resurse bogate necesare susținerii unui asemenea război și ele trebuiau cucerite cât mai repede, atât timp cât Wehrmachtul mai deținea inițiativa strategică. Cucerirea zăcămintelor petrolifere de la Maikop și Groznii, fixată ca obiectiv, ar fi privat, totodată, adversarul de o sursă de carburant vitală ca și de bogatul bazin al Donului. De asemenea, în perspectivă se deschidea posibilitatea unei joncțiuni cu forțele lui Rommel din Africa de Nord și de aici a „marelui plan“ de invazie continentală a Asiei. Von Manstein îi imputa lui Hitler că a stabilit un obiectiv economic, neglijând însă faptul că fűhrerul dorea să câștige războiul și nu campania anului 1942, fiindcă își dădea seama de primejdia pe care o reprezenta un război de durată pe care nu-l putea câștiga cu resursele pe care le avea în posesie la acea dată¹.

În schimb, același von Manstein cât și numeroși comentatori de anvergură pun degetul pe rană atunci când afirmă că diletantismul în privința purtării războiului l-a împiedicat pe Hitler să vadă disparitatea între scopuri și mijloacele avute la dispoziție². Cu toată suplimentarea de efective obținută de la aliații din Europa, Germania resimțea diluarea forțelor sale atât datorită angajării lor pe mai multe teatre de operații, cât și pierderilor suferite în cei doi ani de război. Mai mult decât atât, persista subestimarea posibilităților umane și materiale ale adversarilor, cât și a consistenței ajutorului oferit de aliați Moscovei.

Vestita Directivă nr. 41 din aprilie 1942 prevedea efortul principal la flancul de sud, fixând ca obiectiv primordial câmpurile petrolifere din Transcaucazia și ca obiectiv secundar ieșirea pe Don și Volga în zona Stalingrad-Voronej pentru a intercepta comunicațiile sovietice spre regiunile din sud. În plus, preconiza simultan cucerirea Leningradului și joncțiunea cu forțele finlandeze.

De cealaltă parte, comandamentul sovietic a continuat să se teamă că, odată ofensiva germană reluată, ea va viza tot Moscova. Totodată, încurajați de succesele obținute în iarna 1941-1942, planificatorii sovietici au conceput o serie de operații ofensive cu obiective limitate menite să aducă îmbunătățiri ale configurației frontului. Și în acest caz, evaluarea incorectă a posibilităților proprii și a capacității de reacție a adversarului a fost sancționată cu promptitudine. Armata sovietică a suferit pierderi importante în Crimeea, la Kerchi, la Volhov și, în special, la sud de Harkov, facilitând adversarului declanșarea ofensivei de vară spre obiectivele amintite.³

Între timp, Hitler și OKW, după lichidarea intrândului sovietic de la Harkov și înfrângerea rezistențelor sovietice de la Sevastopol și din Peninsula Kerchi, aveau calea deschisă în sud. Ofensiva declanșată

la 28 iunie 1942 avea să conducă la capturarea rapidă a Rostovului și deci la deschiderea drumului spre Caucaz (Grupul de armate „A“) și la înaintarea Armatei 6 și 4 Blindată spre Stalingrad (Grupul de armate B). Totuși, de această dată, forțele sovietice au refuzat bătălia decisivă, sustrăgându-se distrugerii și dejucând astfel planurile germane.

În aceste condiții, la 23 iulie, OKW a dat Directiva nr. 45 care este apreciată de majoritatea comentatorilor drept o eroare decisivă deoarece stabilea ca Stalingradul și câmpurile petrolifere din Caucaz să fie cucerite simultan de către grupurile de armate „B“ și, respectiv, „A“. Divergența obiectivelor însemna dispersarea forțelor și un „gol“ între cele două grupuri de armată de circa 500-600 km, supravegheat de o singură divizie motorizată.

La această dată însă, situația flancului sudic al armatei sovietice era deosebit de gravă, rezistența acesteia noreușind decât să încetinească progresia germană. Pentru apărarea Stalingradului au fost destinate armatele 62 și 64 care aveau să reziste eroic unui asediu furibund de aproape trei luni, constituind una din premisele victoriei sovietice prin fixarea grosului forțelor Armatei 6 germane. Este momentul în care comandamentul sovietic își concentrează forțele și competențele – Jukov, Vasilevski și Voronin – la flancul sudic pentru înlăturarea pericolului iminent.

Din analiza cauzelor care au condus la marea confruntare de la Stalingrad nu poate lipsi aspectul ideologic al războiului sovieto-german. Încrâncenarea cu care ambii beligeranți s-au cramponat de Stalingrad a depășit adesea rațiunile strategice. Atât Hitler cât și Stalin au investit această bătălie cu conotații deosebite și nu numai din considerente propagandistice. Fixația lui Hitler de a cuceri orașul ce purta numele adversarului său numărul unu, obstinația lui Stalin care a transmis apărătorilor că dincolo de Volga „nu mai există pământ“ au conferit acestei bătălii valoarea unei confruntări totale a celor două regimuri totalitare, ceea ce a dus ostilitățile la cote paroxistice.

Dar acum balanța înclinase spre Stalin, care deținea atuurile necesare pentru a tranșa în favoarea sa duelul cu fostul partener din august 1939.

Fapt este că în timp ce Armata 6 a generalului Friedrich Paulus asedia cu disperare orașul de pe Volga, fiind de altfel, în câteva rânduri, gata să copleșească rezistența apărătorilor, contraofensiva sovietică, hotărâtă în principiu la 12 septembrie 1942, era pregătită minuțios printr-o concentrare gigantică de forțe și mai ales de mijloace de

luptă. În noiembrie 1942, dispozitivul sovietic era alcătuit din Frontul de Sud-Vest (general N.F. Vatutin; armatele 5 tancuri, 21 și 1 gardă), Frontul Stalingrad (general A. I. Eremenko; armatele 62, 64, 57, 51 și 28) și Frontul Don (general K. K. Rokossovski; armatele 65, 24 și 66) cu un efectiv de 1.103.000 oameni, 15.501 tunuri și aruncătoare, 1.463 tancuri și autotunuri, 1.350 avioane.

De cealaltă parte, Armata 6 germană (general F. Paulus) era încadrată la nord-vest, în Cotul Donului, de Armata 3 română (general Petre Dumitrescu) și la sud de Armata 4 română (general Constantin Constantinescu). În total forțele germane și aliate din zona Stalingrad aveau 1.011.500 luptători, 10.290 tunuri și aruncătoare, 675 tancuri și autotunuri, 1.216 avioane⁴.

Luată global, cifrele nu atestă superioritatea pe care trupele rusești și-au creat-o în sectoarele de rupere, unde masa blindatelor a fost covârșitoare pentru marile unități române, slab dotate cu armament antitanc și acesta în mare măsură ineficace în fața tancurilor sovietice și nesuținute decât de un singur corp blindat cu numai două divizii de tancuri (22 germană și 1 română) cu valoare combativă scăzută.

Declanșată la 19 noiembrie, contraofensiva sovietică a dus la crearea a două breșe în dispozitivul Armatei 3 române, între cele două „culoare” sovietice fiind prinse nu mai puțin de 5 divizii române (Gruparea „Lascăr”: diviziile 5, 6, 13, 14 și 15 Infanterie) a căror rezistență disperată a fost înfrântă până la 25 noiembrie. Blindatele Frontului de Sud-Vest s-au îndreptat spre Kalaci-Sovietski unde au făcut joncțiunea la 23 noiembrie cu trupele Frontului Stalingrad, care străpunseseră dispozitivul Corpului VI armată română din Armata 4 (comandantul acesteia a preluat comanda efectivă abia la 21 noiembrie). În încercuire au rămas cele 19 divizii ale Armatei 6 germane (din care 3 de tancuri și 3 motorizate) la care s-au adăugat, prin evoluția operațiilor, diviziile 1 Cavalerie și 20 Infanterie române.

Reacția germană la contralovitura sovietică a fost tardivă și lipsită de consistență, datorită întârzierii cu care au fost concentrate rezervele necesare, în special forțele blindate. Tragedia trupelor germano-române a fost agravată de ordinul lui Hitler de a rezista fără gând de retragere. Prima a căzut victimă acestui mod de a conduce operațiile Gruparea „Lascăr”. Hitler a refuzat cererea de retragere formulată de mareșalul Ion Antonescu la 22 noiembrie 1942. Ziua următoare, fâhrerul avea să reacționeze identic la solicitarea formulată de generalul Paulus pentru Armata 6. Pentru Hitler, orașul de pe Volga devenise „die festung Stalingrad” (fortăreața Stalingrad) pentru că nutrea convingerea că, odată părăsit, acest punct nu mai putea fi atins

niciodată⁵. Premoniția s-a dovedit a fi corectă, dar decizia militară a costat armata germană aproximativ 300.000 de luptători.

Pentru redresarea situației a fost adus feldmareșalul Erich von Manstein, cuceritorul Sevastopolului, dar mijloacele care i-au fost puse la dispoziție au fost insuficiente și au sosit cu întârziere, iar Hitler nu a aprobat decât reluarea legăturii cu trupele lui Paulus, nu și retragerea lor. Decizia lui Hitler de a „îngheta” Armata 6 pe poziții avea ca suport și un precedent consumat la începutul anului 1942, la Demiansk, când o grupare germană rezistase timp de două săptămâni încercuirii sovietice, fiind aprovizionată pe calea aerului și apoi despresurată la sfârșitul lunii aprilie. Același model s-a dorit a fi aplicat la Stalingrad, cu sprijinul Luftwaffe-i, Göring promițând 500 tone de alimente, carburanți și muniții zilnic, o cifră ce s-a dovedit a fi absurdă. Pe pistele de la Gumrak și Pitomnik – până când au fost capturate – au sosit de multe ori sub 100 tone zilnic iar uneori nimic, ceea ce a accentuat agonia celor prinși în cercul de investire.

La 12 decembrie, Manstein a putut da semnalul declanșării tentativei de despresurare (operația „Wintergewitter”) la care a luat parte Armata 4 Blindată (general Hermann Hoth) susținută de Armata 4 română. Până la 23 decembrie, blindatele germane au pătruns de-a lungul căii ferate Kotelnikovski–Stalingrad până la 50 km de trupele lui Paulus. În acest moment, înaintarea a fost oprită datorită situației periculoase create la flancul nordic al Grupului de armate „Don” (denumirea luată de grupul lui Manstein) unde trupele sovietice au străpuns aliniamentul de apărare al Armatei 8 italiene. Pe de altă parte, Paulus nu și-a asumat răspunderea de a încerca ieșirea din încercuire (operația „Donnerschlag”), pretextând riscul imens pe care o asemenea operație îl reprezenta pentru trupe ajunse la limita capacităților fizice cât și datorită lipsei cronice a carburantului care nu permitea decât străbaterăa a 30 din cei 50 km care le mai despărțeau de tancurile lui Hoth⁶.

Din acest moment, ultima șansă a Armatei 6 germane a fost spulberată. După ce la începutul lui ianuarie 1943 Paulus a respins alternativa încetării luptei formulată de comandamentul sovietic, s-a declanșat ofensiva care a determinat mai întâi fracționarea grupării încercuite (26 ianuarie) și apoi capitularea la 31 ianuarie și, respectiv, 2 februarie 1943, în frunte cu feldmareșalul Paulus, ridicat la acest rang la 30 ianuarie. Au fost luați prizonieri între 90.000 (versiunea germană) și 130.000 (versiunea sovietică) de ostași germani, români și croați (un regiment).

Între timp, tot în luna ianuarie, flancul sudic al dispozitivului german a fost și mai mult deschis prin pulverizarea Armatei 2 ungare la Voronej. Cu toate acestea, von Manstein va reuși să oprească înaintarea sovietică spre Rostov pe Don, dând astfel posibilitatea Grupului de armate „A” să se retragă din Caucaz și Kuban.

Pentru prima oară de la începutul războiului, armata germană pierdea într-o singură bătălie atât de mulți luptători și lăsa atâția generali prizonieri. Reculul înregistrat la flancul de sud avea să se amplifice în anul următor pe întreaga întindere a frontului. Balanța războiului înclina din ce în ce mai mult spre Uniunea Sovietică, deși Germania dispunea încă de o capacitate de ripostă redutabilă, așa cum a demonstrat-o la Harkov în primăvara lui 1943.

Pentru obstinția sa de a cuceri Stalingradul și apoi de a spera într-o rezistență eternă a Armatei 6, Hitler a suferit o serioasă corecție. Înfrângerea de pe Volga nu a însemnat și nu putea să însemne decizia finală a războiului, dar, coroborată cu cea de la El Alamein și debarcarea aliată din nordul Africii, ea puna Germania în defensivă pe toate fronturile active. Tentativa de a relua inițiativa strategică la Kursk, în 1943, a însemnat un nou eșec. De-a lungul timpului, în efortul de a desluși cauzele înfrângerii germane, istoricii militari au pus în evidență și alte posibile explicații: deteriorarea sănătății lui Hitler; încrederea sa nemăsurată în posibilitățile tancurilor „Tiger” care erau puține la număr și au sosit oricum mult prea târziu; „ușurința” cu care Göring a promis susținerea de către Luftwaffe a aprovizionării Armatei 6; lipsa de reacție imediată a lui Hitler care a menținut în Germania și pe frontul de vest o mare cantitate de tancuri și avioane; ignorarea informațiilor furnizate de serviciile de spionaj etc.

În general însă, a pune totul pe umerii lui Hitler nu rezolvă decât o parte a problemei. Cealaltă fațetă este dată de capacitatea comandamentului sovietic de a pregăti și conduce ofensiva, ceea ce a determinat și pe generalii germani să afirme că rușii vedeau pentru front calități remarcabile de conducere. Acestea au pus în valoare resursele umane și materiale deosebite ale Uniunii Sovietice într-un moment în care Hitler o considera la capătul puterilor. Nu trebuie ignorat, de asemenea, rolul jucat de aliații occidentali în această ecuație prin ajutorul material masiv trimis în anul 1942, cât și prin consecințele strategice ale victoriilor din nordul Africii. Oricum, victoria a aparținut armatelor sovietice, iar singura alternativă germană, după 19 noiembrie, era de a găsi o soluție pentru a recupera Armata 6 și nu de a întoarce rezultatul bătăliei.

Cum au ajuns românii la Stalingrad

În opinia noastră, simpla enunțare a rolului pe care și l-a asumat Ion Antonescu în chestiunea angajării armatei române la Stalingrad, deși absolut necesară, poate determina o reducere drastică a unei problematice extrem de vaste. Subliniem faptul că demersul nostru nu se axează pe miza obsedantă a vinovăției – complexul de culpabilitate care ne-a fost inoculat ani de zile își mai face încă simțite efectele nefaste –, ci are drept scop, pur și simplu, reconstituirea adevărului. Așa cum este în general cunoscut, Antonescu a afirmat de nenumărate ori că el va purta vina în fața istoriei pentru dezastrul de la Don și din Stepa Calmucă. Din punctul de vedere al personajului istoric Ion Antonescu aserțiunea definește destul de exact parte din povara care îi apasă biografia. Judecând însă lucrurile din perspectiva unei reconstituiri obiective, o astfel de optică nu duce decât la o rezolvare comodă, simplificatoare și, în cele din urmă, falsă. Este genul de eroare comis – cu sau fără intenție – când se identifică Germania nazistă cu Hitler, Stalin cu Rusia sovietică ș.a.m.d. Și chiar dacă am admite că Antonescu a fost un dictator de tipul celor de mai sus – ceea ce este aberant – tot ar rămâne întrebarea chinuitoare: Ce l-a împins la un asemenea gest?

O primă clarificare devine posibilă dacă studiem modul în care s-a născut și a devenit realitate hotărârea mareșalului de a trimite trupele române în adâncimea teritoriului sovietic. Pentru aceasta însă trebuie să revenim pentru o clipă la... Primul Război Mondial.

Demersul nostru nu poate face abstracție de statutul postbelic al României. După cum se știe, anul 1918 adusese mult dorita unire a tuturor ținuturilor românești înstrăinate de patria-mumă. Înțelegând să tragă toate concluziile practice care decurgeau pentru ei din „Declarația drepturilor popoarelor din Ruski” adoptată de către guvernul sovietelor instaurat la Petersburg, românii dintre Prut și Nistru, provincie românească încorporată de Rusia în anul 1812, și unde se păstra încă atât de vie amintirea vremurilor de glorie ale lui Ștefan cel Mare, și-au constituit Sfatul Țării și s-au proclamat republică independentă și democratică. Puțin mai târziu, la 27 martie/9 aprilie 1918, acest organ profund reprezentativ, exprimând dorința poporului și acționând în temeiul dreptului său legitim, hotărâ unirea pentru totdeauna cu patria-mumă – România. Debutând prin revenirea la sânul mamei sale a Basarabiei, anul 1918 a continuat cu unirea cu România a Bucovinei, care fusese despărțită de trupul țării prin șantaj și măsluire. După ce la 14/27 octombrie fusese constituit

Consiliul Național Român, acesta a acționat rapid și eficient și actul mult așteptat s-a produs la 15/28 noiembrie. Întregul proces s-a încheiat apoteotic la 1 Decembrie, când în vechea cetate de scaun a lui Mihai Viteazul – Alba Iulia – delegații aleși în mod democratic au hotărât unirea pentru vece a Transilvaniei și a tuturor ținuturilor de peste munți cu România. Era triumful deplin al dreptății noastre istorice, încununarea unui vis de veacuri.

Pornind de la premisa că Antanta învingătoare în Primul Război Mondial era principalul adversar al revoluției din octombrie și că România putea fi considerată vârful său de lance, Rusia Sovietică nu a semnat însă Tratatul de la Versailles. În aceeași logică bizară, participarea Rusiei la Primul Război Mondial fusese considerată de către Lenin ca un fapt drept în vreme ce asupra României fusese aruncat blamul că intrarea sa în aceeași conflagrație ar fi fost animată de mobilurile unui „imperialism în zdrențe“.

Prin acest gen de alchimie teoretică, s-a ajuns, cu timpul, la formularea unor obiective riguros determinate.

Pătrunderea spre centrul Europei și expansiunea spre gurile Dunării și, mai departe, către Strâmători erau principalele direcții de acțiune în această parte a lumii. Mesianismul pravoslavnic și panslavismul țarist s-au travestit într-o togă așa zicând modernă, exportul de revoluție postulat de Troțki fiind preluat de Stalin și pus, ca o constantă, la baza politicii externe a noului stat. În pofida uriașelor dificultăți pe care le întâmpina pe plan intern, unde războiul civil făcuse ravagii, marele nostru vecin nu-și slăbea atenția de la problemele internaționale și, în raporturile cu România, adoptase o conduită care viza destabilizarea prin toate mijloacele, inclusiv prin aservirea mișcării muncitorești, concomitent cu respingerea sistematică a încercărilor de normalizare a relațiilor bilaterale și cu menținerea la granița comună a unui climat de tensiune și nesiguranță. „Acolo zilnic mor oameni“, nota Camil Petrescu, referindu-se la provocările de la frontiera estică.

Este meritul diplomației noastre că a respins sistematic soluțiile extremiste spre care o împingeau unii parteneri occidentali terorizați de ideea de a alcătui ceea ce, în concepția lor, trebuia să fie un „cordon sanitar“ eficient pentru a bara pătrunderea spre vest a ideilor bolșevice. Luând în calcul totalitatea factorilor de natură geopolitică, oamenii noștri de stat, mult mai versați și mai precauți, au înaintat pas cu pas spre un tip de relații mai amabile. Conceptul formulat de către Nicolae Titulescu, potrivit căruia „pacea este indivizibilă“, pornea de la realitatea că, după ce ajunsese la putere în Italia și în

Germania, după ce fusese înscăunat într-o seamă de țări vecine care nutreau tendințe iredentiste, fascismul era mai periculos pentru noi și, pentru a-i bara ascensiunea, era necesar să se treacă peste considerente doctrinare rigide și să se realizeze un front comun al țărilor din această zonă. Așa s-a ajuns la acel acord privind definirea agresorului, prezentat Uniunii Sovietice într-o formă susceptibilă de a fi fost acceptat, și la stabilirea de relații diplomatice normale între noi și ruși. Mai mult decât atât, România a purtat tratative intense în Elveția vizând ca, în cele din urmă, Uniunea Sovietică să recunoască unirea Basarabiei cu patria-mumă. Acordul pe care l-au negociat în această privință Titulescu și Litvinov la Montreux nu avea însă să fie finalizat, datorită unei conjuncturi internaționale tot mai amenințătoare⁷. E greu acum să apreciem în ce măsură o Uniune Sovietică învingătoare în cel de-Al Doilea Război Mondial l-ar fi respectat. Dar documentul rămânea și putea fi oricând invocat.

Spre sfârșitul anilor '30 devenise clar că războiul bătea la ușă. Pe fundalul concesiilor făcute agresorilor, atât Hitler cât și Stalin au ajuns aproape simultan la concluzia că democrațiile occidentale ar fi putut fi înlăturate, supremația pe plan mondial urmând să revină, în optica lor, totalitarismului. S-a făcut mult caz că în cursul tratativelor de la Moscova, duse de Uniunea Sovietică cu Anglia și Franța, acestea din urmă ar fi tergiversat în mod deliberat discuțiile și le-ar fi imprimat o desfășurare care nu ducea nicăieri. Adevărul e că ambele părți au dat dovadă de duplicitate. Brutalitatea cu care Anglia și Franța au fost aduse la realitate de întâlnirea Ribbentrop-Molotov și de Pactul de neagresiune pe care ei l-au semnat la 23 august 1939 a fost de natură să demonstreze că în lume apăruse un nou centru de putere și că exponenții acestuia știau ce vor și acționau cu un pragmatism deprimant. Pentru noi, eșecul tratativelor de la Moscova, pe care presa democratică le anunța zi de zi ca aflându-se în pragul unei finalizări favorabile, a însemnat o adevărată catastrofă diplomatică. Ea a constituit sursa tuturor nenorocirilor care au urmat. Căci, protocolul secret al Pactului germano-sovietic, reglementând chestiunile politice și teritoriale care interesau cele două țări de la Marea Neagră la Marea Baltică, specifica, negru pe alb, totalul dezinteres al Germaniei pentru Basarabia și, prin aceasta, ne lăsa la discreția noilor pretendenți la hegemonia mondială. Întregul sistem de alianțe făurit în perioada interbelică – Mica înțelegere, Antanta Balcanică – a fost pulverizat. Nu putem să nu menționăm, în această ordine de idei, rolul nefast pe care l-a jucat Carol al II-

lea, care, jugulând democrația, a determinat o decădere generală a moravurilor publice și o accentuată demoralizare a țării.

Dovadă că adversarii noștri înțelegeau să profite de acest naufragiu, la 26 iunie 1940 a survenit ultimatumul adresat de guvernul sovietic guvernului regal al României. Ce cuprindea el? Că România, „folosindu-se de slăbiciunea militară a Rusiei“, ar fi desfăcut în 1918 de la Uniunea Sovietică (Rusia) o „parte din teritoriul ei“, Basarabia, călcând prin aceasta unitatea seculară a Basarabiei, „populată în principal cu ucrainieni“. „Uniunea Sovietică nu s-a împăcat niciodată cu faptul luării cu forța a Basarabiei“, ceea ce guvernul sovietic a declarat nu o dată și deschis în fața întregii lumi. Că acum când „slăbiciunea militară“ a U.R.S.S. a trecut în domeniul trecutului, iar situația internațională care s-a creat cere rezolvarea chestiunilor moștenite din trecut, pentru a pune, în fine, „bazele unei păci solide între țări“, U.R.S.S. consideră necesar și oportun ca în interesele restabilirii adevărului, să pășească împreună cu România la rezolvarea imediată a „înapoierii“ Basarabiei Uniunii Sovietice.

„Guvernul sovietic — se menționa mai departe — consideră că chestiunea întoarcerii Basarabiei este legată în mod organic cu chestiunea transmiterii către U.R.S.S. a Bucovinei a cărei populație este legată în marea sa majoritate cu Ucraina Sovietică prin comunitatea soartei istorice, cât și prin comunitatea de limbă și compozițiune națională.

Un astfel de act ar fi cu atât mai just, cu cât transmiterea părții de nord a Bucovinei către U.R.S.S. ar putea reprezenta, este drept numai într-o măsură neînsemnată, un mijloc de despăgubire a celei mai mari pierderi care a fost pricinuită U.R.S.S. și populației Basarabiei prin dominațiunea de 22 ani a României în Basarabia⁴⁸.

Trebuie spus că pretențiile asupra Bucovinei reprezentau o surpriză chiar și pentru germani. Ni se pare absolut inutil să comentăm termenii ultimatumului. Orice considerații s-ar face pe marginea lui, n-ar însemna, vorba lui Eminescu, decât să ne încurcăm în ițele politicii rusești. Este vorba de îngrămădirea, în cuprinsul unei note, a atâtor neadevăruri sfruntate — de ordin istoric, demografic și politic — încât convingerea care se degajă este aceea că pe autori nici măcar nu i-a interesat dacă vor fi crezuți sau nu. Ceea ce urmăreau erau doar efectul și rezultatul. Și efectul a fost acela al unei lovituri de măciucă, iar rezultatul — paralizarea efectivă a instituțiilor noastre, începând cu forurile conducătoare și terminând cu armata.

Nota a fost înmănată ministrului român la Moscova, Gheorghe Davidescu, și nu prin reprezentantul D.R.S.S. la București, care

venise la post, dar nu-și prezentase dinadins scrisorile de acreditare. Mai mult decât atât. Când Gheorghe Davidescu a început să transmită telegrama cifrată către București, n-a apucat să formuleze decât titlul — „Notă ultimativă“ — și cineva a avut grijă ca liniile de comunicație să fie perturbate. Sunt detalii care par minore, dar a căror semnificație gravă se dezvăluie abia astăzi. În momentul în care Molotov notificase României pretențiile teritoriale evocate, dispozitivul militar menit să le susțină prin forță se și pusese în mișcare. Ziarul „Moldova Suverană“, carte apare la Chișinău, a publicat în numerele sale din 10, 12, 13 iunie 1990 o amplă convorbire a redactorului său Gh. Borbecaru cu dl. Anton Gh. Moraru, doctor în istorie, pe marginea evenimentelor din iunie 1940. Sub genericul „O operație militară necunoscută“, se relevă, în esență, că se constituise un front special destinat sudului, sub comanda lui G.K. Jukov. Și cu toate că se luau din mers măsurile de reorganizare impuse de concluziile atât de alarmante pentru sovietici ale războiului sovieto-finlandez, abia încheiat, mecanismul militar rus funcționa greoi și defectuos. Era, prin urmare, necesar să se câștige timp și de aici bețele în roate care s-au pus de către Moscova. În cele din urmă, trupele destinate invaziei au ajuns pe Nistru. Iată de ce Molotov s-a grăbit să adreseze o nouă notă României. Ni se cerea ca în decurs de patru zile să părăsim Basarabia și nordul Bucovinei. Nici n-a ajuns noul ultimatum la destinație și trupele sovietice au trecut fluviul despărțitor, capetele coloanelor lor depășind în anumite puncte coloanele românești aflate în retragere. Concomitent — și acest fapt a umplut de amărăciune pe ofițeri și soldați — grupuri de minoritari, care până atunci se bucuraseră de un tratament plin de omenie din partea românilor, au umplut străzile marilor orașe ca și ulițele târgurilor dedându-se la tot felul de provocări armate. Era vestita „coloană a V-a“ pe care sovieticii o pregătiseră cu grijă în toată perioada interbelică. Soarta armatei noastre a fost cu atât mai dificilă cu cât ea a primit ordinul strict de a nu riposta în nici un fel în cazul în care va fi agresată. Această atitudine a fost interpretată de invadatori și de acoliții lor, după propria lor logică, ca o expresie a fricii. De aceea au căzut nu puține victime nevinovate și s-au produs incredibile acte de vandalism. În chiar lunile următoare, minoritarii vor regreta amarnic gesturile lor nesăbuite căci mulți au fost luați cu forța și duși în gulagurile Siberiei. Deocamdată însă, aceste acțiuni au mâhnit profund pe români și au dat apă la moară elementelor extremiste. Să conchidem că asupra unei țări suverane — România — s-a produs o agresiune neprovocată și că autorul acestui odios act era